

Калініченко А. С.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Шарагіна О. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ТРАГЕДІЯ ДЕПОРТАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ В РОМАНІ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ» АНАСТАСІЇ ЛЕВКОВОЇ

Наукова стаття присвячена дослідженню художньої репрезентації кримськотатарської національної ідентичності в романі «За перекопом є земля» Анастасії Левкової.

Проаналізовано літературний твір як репрезентант національної свідомості кримськотатарського народу в контексті історичних випробувань та сучасних викликів, з якими зустрічається кримськотатарський народ.

Акцентовано на розкриття специфіки відображення кримськотатарської ментальності крізь призму мовних, культурних та політичних аспектів. За допомогою детального аналізу лінгвістичних засобів, які письменниця використовує для конструювання національного нарративу, наукова студія акцентує на мові як домінуючій форманті національної ідентичності. Робота досліджує вплив політичних контекстів ХХ та ХХІ століть на процеси національного самоусвідомлення, які відображені у творі.

Виявлено, що художня репрезентація кримськотатарської дискримінації в романі «За перекопом є земля» Анастасії Левкової трансформувалася крізь мовні аспекти (використання кримськотатарської лексики, особливості мовних стилів та відображення мовної узурпації кримськотатарського народу під впливом радянської влади), культурні маркери (художнє відтворення традицій, звичаїв та релігійних цінностей кримськотатарського народу, вплив російської ідеології на формування національної ідентичності в часи незалежної України) та політичний вимір (зображення форм національної дискримінації, боротьби за права та вплив політичних подій на формування національної самосвідомості до анексії Кримського півострова).

Доведено, що сучасна українська література не лише відображає багатовікову історію кримськотатарського народу, художнє відображення історичного досвіду в контексті дискримінації кримських татар та українців, але й сприяє міжкультурному діалогу в українському суспільстві. Літературний текст постав як художній репрезентант самопізнання народу, зберігаючи його історичну пам'ять та культурну спадщину.

Ключові слова: кримськотатарська ідентичність, національна дискримінація, культурна пам'ять, мовна узурпація, ментальність, Анастасія Левкова.

Постановка проблеми. Художньої репрезентації кримськотатарської ідентичності в романі «За перекопом є земля» Анастасії Левкової зумовлена тим, що в українському літературознавстві досі бракує системних наукових досліджень, присвячених кримськотатарській тематиці в сучасній українській прозі. Аналіз особливостей художньої репрезентації кримськотатарської культури крізь призму суспільно-політичних реалій ХХ–ХХІ ст. в українській літературі сприятиме глибшому розумінню міжкультурного діалогу двох народів.

Таке дослідження систематизує розуміння історичної долі та сучасного становища кримськотатарського народу, а також висвітлить місце кримськотатарської ментальності у формуванні української національної ідентичності на Крим-

ському півострові. Це наукове завдання збагатить літературознавчі, історичні та соціолінгвістичні студії, що сприятиме розробці дієвих підходів до збереження культурної спадщини корінних народів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискримінація кримських татар є однією з найгостріших проблем сучасного світу, що порушує не лише історичний контекст, але й актуальні політичні, соціальні та культурні аспекти. Кримські татари, корінний народ Кримського півострова, протягом століть зазнавали утисків та несправедливості з боку різних режимів. Особливо драматичними стали події середини ХХ століття, коли етнічний народ був насильно депортованим з історичної батьківщини.

Джерелознавчі дослідження історії кримських татар в українському науковому просторі залишаються поза належною увагою вчених, крім певних наукових студій, що стосуються давньої, середньовічної та новітньої історії Криму (Бекірова Гульнара, Вовк Федір, Громенко Сергій, Іванець Андрій, Керімов Ісмаїл, Кримський Агатангел та ін.) Особливо важливим є створення ґрунтовних літературознавчих джерел, які б об'єктивно аналізували художні твори, у яких досліджувалася роль кримських татар як корінного народу Криму в контексті багатонаціональної історії півострова та різних державних утворень, що існували на цій території протягом століть.

Видатні українські історики, такі як О. Бажан («Депортації народів Криму в роки Другої світової війни через призму документів радянських спецслужб»), Галенко О. («Проблеми дослідження депортацій народів Криму у роки Другої світової війни»), Я. Грицак («Нарис історії України») та багато інших, у своїх наукових розвідках фокусувалися на проблемі депортації корінного народу Криму, що й стало основою теоретичного підґрунтя у декодуванні художніх символів в імпліцитній площині літературного тексту.

Постановка завдання. Мета наукового дослідження полягає в аналізі художньої репрезентації кримськотатарської ідентичності, трагедії історичної депортації та мовної узурпації кримських татар й українців крізь призму суспільно-політичного стану ХІХ–ХХ ст. в романі «За перекопом є земля» Анастасії Левкової.

Виклад основного матеріалу. З усіх етнонаціональних викликів України кримськотатарська проблема є найскладнішою для вирішення. Незаконна окупація та анексія Криму досі залишаються болючою травмою для українського суспільства. Зосередимось на конкретному аспекті – ролі політичних діячів та форми національної дискримінації у романі «За перекопом є земля» Анастасії Левкової.

У творі розкривається взаємозв'язок між політичним середовищем, соціальною адаптацією та формами національної дискримінації кримських татар. Соціальна інтеграція у таких сферах як економіка, культура та ідеологія значною мірою залежить від політико-правового регулювання, що може як сприяти гармонізації міжетнічних відносин, так і гальмувати суспільний прогрес, створюючи умови для дискримінації. Анастасія Левкова звертає увагу на різні етапи репресій, починаючи від сталінської депортації 1944 року, коли родини кримських татар були зумисне змушені залишити

свої домівки, до сучасних реалій анексії Криму 2014 року та життя після. Декодуючи долі героїв, зауважуємо, як політична влада використовувала інструмент контролю: від позбавлення громадянських прав і свободи слова до заборони діяльності Меджлісу кримськотатарського народу. А. Левкова зображає, як різні учасники політичного процесу – від державних інституцій і органів місцевого самоврядування до громадських організацій та етнічних спільнот – мають вплив на формування суспільного середовища. Проте узгодження інтересів громадян, етнічних груп і держави часто ускладнюється через свідоме використання політичними гравцями конфліктних ситуацій для досягнення власних цілей.

Яскравим прикладом цього у романі є труднощі, з якими зіткнулися кримські татари під час повернення на свою історичну батьківщину після депортації. Замість підтримки процесу їхньої інтеграції, політичне середовище посилювало соціальну напругу, використовуючи етнічні конфлікти для маніпуляції громадською думкою та збереження владного впливу. В розкритті образів героїв роману втілені різні підходи до розв'язання кримськотатарського питання: від боротьби за збереження національної ідентичності до спроб адаптації в умовах постійного тиску.

Авторка демонструє, як політичні рішення та дії можуть як сприяти подоланню національної дискримінації, так і підсилити її, залежно від пріоритетів і цілей політичних гравців. Роман «За перекопом є земля» стає не лише художнім твором, але й важливим політичним висловлюванням, яке привертає увагу до проблеми національної дискримінації кримських татар та спонукає до пошуку справедливих рішень у сучасних умовах.

Розпочнемо наш аналіз із розгляду фрагмента роману, опису депортації кримських татар: *«Вони повернулись у Крим не на початку 1990-х і навіть не в кінці 1980-х, як більшість. І не з Узбекистану, а з кубанського Новоросійська. Депортовані були, звичайно, в Середню Азію, але верталися поступово: відколи стало можливо виїздити з місць заслання, вони кожні кілька років змінювали місце мешкання – далі й далі на захід. У 1968-му дідусь, син Аніфе-біта, вперше прибув із друзями до Криму. Пробували влаштуватися на роботу, але за тиждень їх арештували й вислали в Узбекистан. Вони поверталися знову – і знов те саме. Згодом приїхала Аніфе-біта з невісткою і немовлям-онучкою. І знову довелось повернутися в Новоросійськ, бо по всьому Криму не знайшлося будинків на продаж. Мрії про те, щоб оселитися в будинку в Бахчиса-*

раї, де вони жили до війни і який будував прабабу-син свекор, слід було облишити. Вони облишили. Про те, щоб купити будинок за ціну, відповідну проданому в Новоросійську, можна було лише молитися. Вони молилися» [1, с. 8]. Кримські татари, депортовані за часів Радянського Союзу, поверталися на батьківщину не в перші роки після здобуття Україною незалежності, як більшість їхніх земляків, і не з Середньої Азії, куди їх примусово вислали, а з Новоросійська на Кубані. Ці люди протягом багатьох років поступово рухалися на захід. Змінюючи місце проживання, намагалися повернутися в Крим, на свою історичну Батьківщину. Так, 1968 року дідусь одного з героїв вперше приїхав на півострів, але його та друзів за тиждень заарештували й відправили знову в Узбекистан. Пізніше приїхала сама Аніфе-біта з невісткою і немовлям-онучкою, проте і їм довелося повернутися, оскільки у Криму не можна було придбати житло за прийнятною ціною. Мрії про повернення в рідні домівки в Бахчисараї, де вони жили до війни, довелося відкласти – ці будинки давно змінили власників. Попри всі перешкоди, кримські татари все-таки наполегливо продовжували шлях до повернення на свою історичну батьківщину.

Уривок з роману описує драматичну історію боротьби кримськотатарського народу, що триває понад два століття, та окреслює систематичний характер утисків і дискримінації від колонізаторів («прибульців»), які намагаються встановити свій порядок на кримській землі: «Боротьба, що точиться понад дві сотні років: постійні утиски прав, зневага з боку прибульців, які насаджують свій лад, а точніше, безлад... Вони валять будинки бульдозерами, як-от – масово – у селищі Червоний Рай 1992-го, б'ють людей до крові, до переламів, забирають, викрадають і убивають. Змушують до еміграції. Еміграційні хвилі почались іще з першої анексії Криму Росією – в 1790-х, 1830-х, 1850-х... XIX століття узагалі звали чорним – не знали-бо ще, яким буде XX! Еміграції 1920-х, Депортація 1944-го, боротьба за повернення, боротьба – уже на своїй землі – за права...» [1, с. 289]. Авторка перераховує конкретні прояви репресій: фізичне знищення майна (руйнування будинків бульдозерами у селищі Червоний Рай 1992 року), фізичне насильство (побиття до крові та переломів), викрадення та вбивства людей. Підкреслена політика примусового витіснення народу з рідної землі через різні хвилі еміграції. Текст хронологічно простежує основні етапи цих утисків. Гірка іронія репрезентується зауваженням про те, що XIX ст.

називали чорним, ще не знаючи, яким виявиться XX ст., натякаючи на ще страшніші випробування, які чекали народ попереду.

Про історичну травму кримських татар, пов'язану з депортацією 1944 року, та чому вони ніколи не голосуватимуть за комуністів, пояснює Дядя Бекір: «За кого ніколи не голосуватимуть кримські татари, – говорив дядя Бекір російською з легким кримськотатарським акцентом, – то це за комуністів. Усі знають: депортація – злочин сталінської системи. Але якби тільки сталінської, то після смерті тирана чи бодай після ХХ з'їзду нам би дозволили повернутись додому. Але ж ні, всім нашим активістам треба було підіймати рух, сидіти в тюрмах, Мустафі-ага голодувати, Сахарову і Григоренку – за нас виступати, – і коли ми змогли масово повертатись? Тільки в кінці 1980-х, коли влада комуністів падала» [1, с. 58]. Чоловік наголошує, що депортація його народу була не просто трагічною подією, а злочином сталінського режиму. Для того, щоб повернутися на батьківщину, кримським татарам довелося вести тривалу і виснажливу боротьбу: вони організували протести, голодування, залучаючи відомих правозахисників. Дядя Бекір стверджує, що саме комуністична система була відповідальна за депортацію і подальші утиски кримських татар. Тому він вважає, що голосувати за комуністів – це зрада пам'яті предків і відмова від боротьби за справедливість.

Складна соціальна та політична ситуація, що склалася в Криму після повернення кримських татар, роз'яснюється устами дідуся, який ділиться своїми спостереженнями та думками про те, як змінилося життя після депортації після повернення: «Як не вимагають, – заперечує дідусь. – Були ж мітинги, вони стояли в Сімферополі під Радміном, вимагали повернути будинки. Потім зрозуміли, що будинки їм ніхто не збирається повертати і, загалом, ніхто їх тут не чекає, – почали нові будувати... Неясно, звідки вони на це гроші беруть, але нехай уже так – аби не відбирали в людей їхні дома. Але знаєш, що я тобі скажу, Серьожо? Які з них лікарі! – мене так ошелешує цей раптовий перехід із теми на тему, що я мимоволі обережно, ледь повернувши голову, дивлюсь на маму, звіряю реакції, і глибоко, але так, щоб ніхто не почув, зітхаю. – Ніколи росіяни так не розпитують, що де болить» [1, с. 29]. Складний процес адаптації кримських татар до нових умов життя після депортації дозволяє нам краще зрозуміти складність їхньої ситуації та оцінити їхню стійкість і прагнення до відновлення справедливості.

вості. З одного боку, вони досягли значних успіхів у відновленні своєї громади, але з іншого, зіткнулися з багатьма проблемами: відсутність житла, утиски та соціальна нерівність.

Масштаб проблеми, що спіткала кримськотатарський народ: *«Еееех, дівчата-караїмки, як тепер пам'ятаю... От усі зараз кажуть: татари, татари, – несподівано заводить він і на моє серце водномить навалюється камінь. – На нашому Севморзаводі працювали 120 національностей! Звичайно, Крим – багатонаціональний! Ми завжди це знали! Ніхто нікого не ущемляв, нікого за національністю не ділили, всі працювали дружно»* [1, с. 8]. Порушено проблему міжнаціональних відносин в Криму. З одного боку, оповідач підкреслює, що півострів завжди був багатонаціональним регіоном, де представники різних народів, зокрема і караїми, мирно співіснували та працювали разом. Це відображає поширене уявлення про Крим як про регіон, де традиційно панували міжетнічна злагода та взаємоповага. З іншого боку, згадка про те, що «зараз всі говорять тільки про татар», натякає на певну напруженість у ставленні до кримських татар в очах інших національних груп. Оповідач ніби відчуває, що надмірна увага до проблем його народу може призвести до відчуття ущемлення інтересів інших народів Криму. Це свідчить про складність міжетнічних відносин на півострові, де, попри декларовану толерантність, все ж існує напруга та суперечливі уявлення різних груп населення. Відновлення балансу між різними національними спільнотами Криму є важливим завданням для забезпечення стабільності та злагоди в регіоні.

Дилема кримськотатарської родини щодо життя в Криму розкривається у наступному уривку: *«– Ленур вважає, що якщо ми лишаємось, то має бути бізнес, – здушено відповіла подруга, а потім звично для себе спалахнула. – А ми лишаємось – бо як звідси їхати? Три покоління поклали життя на те, щоб ми могли бути тут. Всім нашим – і моїм, і його – головне, щоб ми лишилися у Криму, інакше навіть було це все?..»* [1, с. 350]. Подруга передає позицію Ленура, який вважає, що якщо вони вирішують залишатися, то повинні мати економічну основу – бізнес. Але її відповідь сповнена глибокого філософського підтексту – вона відчуває моральний обов'язок залишатися через історичну спадщину своєї родини. Три покоління їхніх предків доклали зусиль і поплавилися великою кількістю жертв, щоб наступні покоління мали право жити на цій землі. Для обох родин – як її, так і Ленура – принципово важливо, щоб молоде

покоління залишилося в Криму, бо інакше всі дії попередніх поколінь будуть марними. У її словах відчувається внутрішній конфлікт між практичними міркуваннями та глибоким емоційним зв'язком з рідною землею.

Антитетика радості радянської перемоги та глибокого горя, які пережив кримськотатарський народ, майстерно відтворені в цьому уривку: *«Та крім Дня Перемоги, було ще 18 травня. Цю дату школа не відзначала. Але її годі було не помітити: щоразу цього дня нас звільняли від першого уроку, щоб ми не виходили надвір, бо “в татар мітинг, аби не було потасовок”. Насправді мітинг кримських татар був у Сімферополі, й вони їхали туди з усього Криму. Якраз у час нашого першого уроку сім'ї гуртом виходили зі своїх помешкань, тримаючи в руках прапори небесного кольору із золотою тамгою в кутку, сідали у транспорт і вирушали на відзначення Дня пам'яті жертв депортації. Іноді у той день містом не ходили автобуси, і сусіди бурчали, що мусять діставатися на роботу пішки, бо всі автобуси з їхніми водіями – кримськими татарами їхали в Сімферополь. У Бахчисараї цього дня було тихо-тихо»* [1, с. 26]. У школі дуже зневажливо ставилися до Дня пам'яті жертв депортації кримських татар – 18 травня. Оповідач згадує, що цього дня учнів не випускали на перерву, побоюючись можливих сутичок, адже кримські татари збиралися на мітинг у Сімферополі. Під час першого уроку, коли кримськотатарські сім'ї вирушали на захід у столицю Криму, в місті Бахчисараї панувала тиша.

Ця розповідь демонструє, наскільки напруженими та неоднозначними були стосунки між кримськотатарським населенням і представниками інших національностей, зокрема росіян на півострові. Навіть така важлива для кримських татар дата не сприймалася шанобливо владою та частиною місцевих жителів. Тиша, що панувала в Бахчисараї, контрастує з мітингами та активними діями властивими для кримських татар, підкреслюючи їхню ізоляваність та необхідність окремо вшановувати пам'ятну дату, дуже важливу для їхнього народу.

Болючу реальність у Криму, де описані прояви історичної ворожнечі та дискримінації щодо кримськотатарського народу, зауважуємо в цьому уривку: *«Особлива форма мазохізму – розводила руками подруга. – Загалом, усе, що ховалося 20 років, тепер вихлюпнулось. Кажуть, кримських татар треба виселити, в Хансараї знову поставити ліжко Єкатеріни Другої з балдахіном і її нічний горщик»* [1, с. 337]. Цей фрагмент харак-

теризує ситуацію як «особливу форму мазохізму», натякаючи на те, що залишатися в таких умовах – це свідоме піддавання себе стражданню та цькуванню. Антитатарські настрої почали відверто проявлятися, згадуючи про плани щодо Хансараю (історичного палацу кримських ханів у Бахчисараї), де влада пропонувала відновити атрибути російської імператриці Катерини II – ліжко з балдахіном та нічний горщик. Це символічно підкреслює намагання витіснити кримськотатарську культурну спадщину й замінити її символами російського імперського панування, що є культурним приниженням корінного народу Криму.

Глибоку травму, яку зазнали кримські татари через депортацію, читаємо в цих рядках: *«Часом Ленур розповідав про Ташкент, який покинув у третьому класі й де вони мали великий будинок з товстими стінами, куди ніколи не зазірала вулична спека, і головне – там Ленур мав власну кімнату. Тут він ділив кімнату з дідусем, і бахчисарайський їхній дім – маленький та задушливий. Ленур розповідав, що в Ташкенті його тато викладав в університеті, завідував лабораторією електричних машин, а тут, у Криму, в Сімферополі, він почув: якщо в котрогось з викладачів щось зникне, то всі будуть знати, на кого думати. Тож Ленурів тато виготовляв ключі у ятіці на нашому Центральному ринку. В нас із Ленуром була негласна угода не спілкуватись у школі при інших»* [1, с. 24]. У Ташкенті, куди їх вислали, сім'я Ленура мала великий, затишний будинок, де кожен міг мати власну кімнату. А от у Криму, куди вони повернулися, їм довелося ділити маленьке житло. Попри це, люди готові були залишати комфортне житло, адже відчуття повернення на батьківщину не давало їм спокою впродовж усього часу перебування на чужих землях.

Зміна соціального статусу також дається взнаки: якщо в Ташкенті батько Ленура був шанованим університетським викладачем, то в Криму змушений виготовляти ключі на ринку, що підкреслює, як депортація позначилася на добробуті та престижі кримськотатарської інтелігенції.

Про трагічну долю родини, яка стала заручником політичних репресій та депортацій, розповідається у такій цитаті: *«Член сім'ї “зрадника батьківщини”, прабабуся з дітьми до кінця війни лишалась у Хабаровському краї, а тоді спробувала переміщатись. Одразу повернутися в Крим було неможливо – у найкращому випадку їх би вислали назад, тому вони кожні сім років переїжджали далі й далі на захід, щоразу селячись коло зон і працюючи там вільнонайманими: від Благові-*

щенська до Казахстану» [1, с. 52]. Прабабуся з дітьми, будучи родичами людини, яку радянська влада визнала «зрадником батьківщини», змушена залишити свій дім і постійно переїжджати з місця на місце. Після закінчення війни повернення до Криму було неможливим через ризик повторної депортації. Тому родина вела кочовий спосіб життя, постійно змінюючи місце проживання. Вони переїжджали з Хабаровського краю все далі на захід, шукаючи притулку та заробітку. Робота на сезонних роботах у різних регіонах, від Благовіщенська до Казахстану, стала їхньою вимушеною реальністю.

Ця історія є свідченням безжалісності сталінських репресій, які руйнували життя не лише самих «ворогів народу», також їхніх сімей. Родина прабабусі стала жертвою політичних переслідувань, втрапивши свій дім, рідну землю та нормальне життя. Їхній досвід нагадує нам важливість пам'ятати ці трагічні сторінки нашої історії, щоб не допустити повторення таких жахливих подій.

Відчуття втрати та роз'єднання, які пережили кримські татари після депортації: *«Часом мої співрозмовники показували фото – ті, що збереглися в них із радянських часів, із заслання. Наприклад – із зустрічей у Москві в 1960-му, де на звороті було написано ім'я та прізвище кожного зі світлини й хто звідки – з якого села чи міста в Криму і де живуть зараз: Учкурган, Маргелан, Чирчик, Самарканд, Ташкент...»* [1, с. 143]. Фотографії з зустрічей у Москві показують, як кримські татари намагалися підтримувати зв'язки один з одним, попри великі відстані. Написи на звороті фотографій – це своєрідні послання з минулого, які нагадують про спільне коріння і втрачену батьківщину. Перелік міст підкреслює масштаби депортації. Кримські татари були розкидані по всій Середній Азії, втрапивши свої домівки та звичне життя. Депортація була не просто фізичним переміщенням, а глибокою психологічною травмою. Розлука з рідною землею, втрата близьких людей, невизначене майбутнє – все це залишило незгладимий слід на долі кримських татар.

Роман глибоко занурюється в історичну пам'ять, де переплітаються долі представників кримськотатарського народу, України та Росії. Авторка майстерно балансує між документальністю та художньою оповіддю, розкриваючи через особисті історії героїв складну картину історичних подій та їхніх наслідків. Особливу увагу приділено постатям, які часто залишались у тіні офіційної історіографії – маловідомим кримським

активістам, борцям за права свого народу, простим людям, які опинились у вирі драматичних подій. Через їхні долі розкривається масштабна картина боротьби кримськотатарського народу за свої права, збереження ідентичності та повернення на історичну батьківщину. Роман не просто відтворює історичні події – він показує їх через призму людських долі, емоцій та особистих трагедій, що робить історичний наратив живим та емоційно насиченим.

Через конкретні образи та життєві історії розкривається складна мозаїка взаємовідносин між народами, їхні конфлікти, трагедії та моменти єднання, що дозволяє глибше зрозуміти історичний контекст та його відлуння в сучасності. «Ми вчилися шукати відомості, вчилися розуміти, що немає чорного й білого, як і єдино правильного, що всі твердження є чистією думкою, а на цю думку може знайтись супротивна. Втім, наш дебатний клуб при громадській організації “Яшлар” став не лише дебатним. На четвергових зустрічах, а часто й між ними, Ахтем-оджа розповідав нам про Номана Челебіджихана, Петра Болбочана, заслання Мустафи Джемілева, про Айше Сеїт-муратову і Петра Григоренка. Тими квітневими днями, коли вишні й персики вкривалися цвітом, Ахтем-оджа переселився з Нового міста в будинок на Кізяках, просто під залізничними коліями. Одна кімната стала офісом, у другій учитель спав. В Ахтема ми засиджувались допізна – то великими компаніями, то по двоє-троє. Я перелопатила вчителеву бібліотеку, читала з ксерокопій, залитих друкарською фарбою, стенограми Омського процесу проти Мустафи Джемілева, натрапила на книжку В’ячеслава Чорновола “Лихо з розуму”» [1, с. 48]. Фрагмент описує важливий процес формування національної свідомості молоді через діяльність дебатного клубу при організації «Яшлар». Ключовою фігурою виступає Ахтем-оджа, який не просто вів дебати, але й став справжнім просвітителем для молодого покоління. На регулярних четвертих зустрічах він знайомих учасників з визначними постатями історії – від кримськотатарського діяча Номана Челебіджихана до українського військового діяча Петра Болбочана, від правозахисника Мустафія Джемілева до Айше Сеїт-Муратової та генерала-дисидента Петра Григоренка. Молодь вчилася розуміти неоднозначність історичних процесів – «немає чорного й білого», а кожне твердження є суб’єктивною думкою, яка може мати альтернативу.

Символічним постає опис розташування нового обміну Ахтема-оджі «під залізничними

колами» на Кізяках, де одна кімната стала офісом, а друга – житловою. Це місце змінилося на культурно-просвітницький центр, де молодь могла затриматися допізна, читати заборонену раніше літературу: стенограми процесу проти Мустафія Джемілева та працю В’ячеслава Чорновола «Лихо з розуму». Так, через неформальну освіту та процес спілкування відбувалося формування нового покоління, знайомого з власною історією та здатного до осмислення минулого і сучасності.

У романі представлена широка панорама видатних кримськотатарських особистостей різних епох та сфер діяльності. Серед політичних і громадських діячів виділяються постаті *Номана Челебіджихана* – першого муфтія мусульман Криму, Литви, Польщі й Білорусі, який став символом національного відродження; *Мустафи Джемілева* – багаторічного лідера кримськотатарського національного руху та правозахисника; *Джафери Сейдамета* – видатного політичного діяча початку ХХ століття; *Рафата Чубарова* – сучасного політичного лідера кримських татар.

Окремо виділяються герої спротиву та борці за права кримськотатарського народу – *Муса Мамут*, який вчинив самоспалення на знак протесту проти переслідувань, *Роллан Кадиев*, *Реян Кадиров*. Жіночу плеяду доповнюють активістки та діячки культури: *Нателла Вавілова*, *Ельвір Сарихаліл*, *Асіе Саале*.

Культурну спадщину представляють письменники та поети: *Шаміль Алядін*, *Сейтумер Емін*, *Айдин Шем’ї-заде*, *Ашик Омер*. Музичне мистецтво репрезентують легендарна співачка *Сабріє Ереджепова*, сучасна виконавиця *Джамала*, віртуозний гітарист *Енвер Ізмайлов*. Журналістику та медіа представляє *Лілі Буджурова*.

Всі ці постаті утворюють багатогранну картину кримськотатарського національного руху, культури та боротьби за права народу, демонструючи незламність духу й багатство культурної спадщини.

Висновки. Отже, роман «За перекопом є земля» Анастасії Левкової є потужним літературним дослідженням складних історичних процесів, пов’язаних з кримськотатарським народом. Крізь призму долі окремих людей авторка розкриває масштабну картину політичних маніпуляцій, національної дискримінації та боротьби за виживання народу. Одним із центральних мотивів роману є вплив політики на життя людей: як зміни в державній системі, рішення політичних еліт безпосередньо впливають на долі мільйонів. Депортація кримських татар, як один із найтрагічніших прикладів, стала наслідком політич-

них рішень, спрямованих на зміну етнічного складу населення Криму.

Важливим аспектом роману є роль історичної пам'яті. Авторка наголошує на необхідності збереження пам'яті про минуле, щоб не допустити повторення помилок. Історія кримських татар є живим свідченням того, як політичні рішення можуть впливати на долю народу.

Роман «За перекопом є земля» не лише розповідає про трагічні події минулого, але й порушує

актуальні питання сьогодення. Проблема прав національних меншин, питання деокупації Криму та повернення кримських татар на батьківщину залишаються надзвичайно гострими. Письмениця закликає до пошуку шляхів розв'язання цих проблем на основі міжнародного права та принципів гуманізму, що є важливим внеском в українську літературу та історію. Твір спонукає до роздумів про наше спільне минуле та про відповідальність кожного з нас за майбутнє.

Список літератури:

1. Левкова А. За перекопом є земля. Київ: Видавництво «Крок», 2023. 392 с.

Kalinichenko A. S., Sharahina O. V. THE TRAGEDY OF THE DEPORTATION OF THE CRIMEAN TATAR PEOPLE IN THE NOVEL “BEYOND THE PEREKOP IS THE LAND” BY ANASTASIA LEVKOVA

The scientific article focuses on the artistic portrayal of Crimean Tatar national identity in “Beyond the Perekop is the Land” by Anastasia Levkova.

The literary work is analyzed as a representation of the national consciousness of the Crimean Tatar people, reflecting their historical trials and contemporary challenges.

The emphasis is placed on uncovering the specifics of how the Crimean Tatar mentality is reflected through the prism of linguistic, cultural, and political aspects. Through a detailed analysis of the linguistic tools employed by the writer to construct a national narrative, the scientific study emphasizes language as the dominant component of national identity. The work explores the influence of the political contexts of the 20th and 21st centuries on the processes of national self-awareness, as reflected in the text.

It was found that the artistic representation of Crimean Tatar discrimination in the novel “Beyond the Perekop is the Land” by Anastasia Levkova was transformed through linguistic aspects (the use of Crimean Tatar vocabulary, peculiarities of linguistic styles, and the reflection of the linguistic usurpation of the Crimean Tatar people under Soviet rule), cultural markers (the artistic reproduction of the traditions, customs, and religious values of the Crimean Tatar people, the influence of Russian ideology on the formation of national identity during the time of independent Ukraine), and the political dimension (the depiction of forms of national discrimination, the struggle for rights, and the influence of political events on the formation of national self-consciousness before the annexation of the Crimean Peninsula).

It has been proven that modern Ukrainian literature not only reflects the centuries-old history of the Crimean Tatar people and artistically portrays their historical experience in the context of discrimination against Crimean Tatars and Ukrainians, but also contributes to intercultural dialogue in Ukrainian society. The literary text has emerged as an artistic representation of the people's self-awareness, preserving their historical memory and cultural heritage.

Key words: *Crimean Tatar identity, national discrimination, cultural memory, linguistic usurpation, mentality, Anastasia Levkova.*